

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL II.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő

Deák Péter

Írta

Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György, Kőhalmi László,
Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József, Szabados Tamás,
Vékás Lajos

ISBN 978 963 454 908 6

Kiadja az Akadémiai Kiadó

1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.

www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Deák Péter, Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György,
Kőhalmi László, Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József,
Szabados Tamás, Vékás Lajos, 2024

© Akadémiai Kiadó, 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Bartakovics Béla (1792–1873), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja

Bartakovics Béla rozsnyói püspök, majd egri érsek, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja 1791. április 5-én (más adat szerint 1792. április 10-én) született Felsőelefánton (Nyitra vármegye). 1873. május 30-án hunyt el Egerben.

A Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje 1853. március 13-án választotta Bartakovics Bélát igazgatósági tagjának. Megválasztását követően nem tartott székfoglaló előadást, mivel a Magyar Tudós Társaság, majd Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjainak esetében nem volt követelmény székfoglaló előadás tartása.

Bartakovics Béla Bartakovics Ferenc országgyűlési követ – aki 1805 és 1807 között töltötte be ezt a funkciót – fia. Édesanyja Almássy Ágnes, akit igen korán, négyéves korában elvesztett. Gimnáziumi tanulmányai végeztével, 1806 és 1807 között mint novícius tanult a pozsonyi Emericanumban, melyet Lósy Imre 1642-ben alapított.

A következő évvel kezdődően, 1808-ban és 1809-ben filozófiát (bölcseletet) hallgatott Nagyszombaton. 1810-től 1813-ig pedig teológiai tanulmányokat folytatott a bécsi Pázmáneumban. Az egyháztörténet is érdekelte. A pesti egyetemen 1815-ben egyháztörténetből ún. szigorlati vizsgát (rigorosum) tett.

1815-ben a húsvéti ünnepek alatt került sor pappá szentelésére. Ezt követően Sellyén (Baranya vármegye) és Muzslán (Esztergom vármegye) volt káplán (segédlelkész).

1816 novemberében a nagyszombati érseki helynökséghez került. 1820. május 16-ától Rudnay Sándor (1760–1831) esztergomi érsek, bíboros,

hercegprímás udvari káplánja, szentszéki jegyző, titoknok és oldalkanonok (canonicus a latere) egészen a hercegprímás 1831-ben bekövetkezett elhunytáig.

Bartakovics Bélát 1836. augusztus 27-én szentelték esztergomi kánonnökká, 1841. szeptember 13-án pedig nagyszombati érseki főhelyettségé nevezték ki, mely minőségében 1844. szeptember 22-éig működött.

1844. augusztus 22-én rozsnyói megyéspüspökké nevezték ki. 1845. június 4-én foglalta el hivatalát. Elődje Zichy Domokos (1808–1879), a Kisfaludy Társaság egyik alapító tagja, utódja pedig Kollár István (1796–1869) volt. Rózsnyón csaknem hat éven át volt püspök.

Bartakovics Béla 1845-ben kijavíttatta a püspöki hivatal tűz által szerzett károsodásait. Tisztségénél fogva a főrendi tábla tagjaként részt vett az 1847–1848. évi pozsonyi országgyűlésen, amelyen a konzervatív irányzat hívének számított. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején távol tartotta magát a politikai eseményektől, és kizárólag egyházmegyéjének ügyeivel foglalkozott.

1848. szeptember 7-én leégett a rózsnyói szeminárium. Bartakovics Béla adománya tette lehetővé a szeminárium rövid időn belül történő újjáépítését. Rendszeres pénz- és természetbeni adománnyal segítette a putnoki iskolát. Anyagilag támogatta a tehetséges diákokat, árva gyermekek számára iskolákat alapított, és támogatta a rózsnyói szegényház létrejöttét.

Bartakovics Béla 1851. április 2-ától elhunytáig egri érsek volt. Elődje Pyrker János László (1772–1847), utódja pedig Samassa József (1828–1912) volt.

Említést érdemel, hogy egri érsekké kinevezése után is támogatta a rózsnyói Szent Vince nővérek kolostorát.

Megkapta az 1764. május 5-én Mária Terézia által alapított Magyar Királyi Szent István-rend (Ordo Equitum Sancti Stephani Regis »Hungariae« Apostolici) nagykeresztjét. Itt utalunk arra, hogy Bartakovics Béla mint esztergomi érsek, a nagykereszt kitüntetését állandó rendtagként, a rend prelátusaként látta el a Magyar Királyi Szent István-rend egyházzal kapcsolatos teendőit.

1851. november 27-én az uralkodó, I. Ferenc József a komoly társadalmi presztízzsel járó belső titkos tanácsosi címet adományozta neki.

Fontos megemlíteni, hogy Bartakovics Béla – mint az egri főegyházmegye (Archidioecesis Agriensis) érseke – Heves és Külső-Szolnok vármegye örökös főispánja is volt. Főispáni teendőit lelkiismeretesen látta el.

Említést érdemel, hogy Eger város javára lemondott a kilencedről, valamint a taksákról. Eger tulajdonába adta továbbá több száz hold korábban bérletbe adott földjét is.

Igen jelentős adományokkal támogatta a Magyar Tudományos Akadémiát, a Szent István Társulatot és már alapításától kezdve az Erdélyi Múzeumot.

Érseki székhelyén, Egerben 1861-ban visszaállította a Helytartótanács által 1850-ben bezáratott, 1740-ben alapított egri érseki jogakadémiát (Collegium Juridicum vagy más néven – az alapító Foglár György nevére utalva – Collegium Foglarianum). Az érseki jogakadémián kötelező diszciplína volt a katolikus kánonjog (ius canonicum).

Bartakovics Béla ugyancsak Egerben leánynevelő intézetet is alapított. Ő hozta létre a nyolcosztályos gimnáziumot is. Megemlítendő továbbá, hogy Bartakovics Béla nevéhez fűződik az egri érsekség területén több népiskola, valamint egyházi és szociális intézmény létrehozását igen hatékonyan szorgalmazó, előmozdító intézkedés.

Kezdeményezte az egri érseki gyűjteményekből és egyéb magángyűjteményekből Eger város első múzeumának, az Egri Érseki Líceum Múzeumának megalakítását. A múzeum 1874. évben történt megnyitását azonban már nem élhette meg.

Több irodalmi és történelmi művet adott ki saját költségén. Anyagi támogatása tette lehetővé többek között Szabó István Homérosz-fordításának megjelentetését. Ugyanez vonatkozik Heves- és Külső-Szolnok vármegyeiek leírásának kiadására, mely 1868-ban jelent meg. Több neves külföldi történész és egyháztörténész munkájának magyar nyelvre fordítását és kiadását is jelentős költség-hozzájárulással támogatta.

A Szentírás Káldi György-féle magyar fordításának új átdolgozásával Tárkányi Bélát (1821–1886), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját bízta meg. A munka az ő költségén jelent meg 1865-ben. Mikes Kelemen „Törökországi leveleinek” kéziratát 1867-ben Bartakovics Béla vásárolta meg Toldy Ferenc-től (1805–1875), a Magyar Tudományos Akadémia rendes és igazgatósági tagjától, 1835 és 1861 között titoknokától az egri érseki líceum könyvtára számára.

Az egri jogakadémiát megnyitó beszéde megjelent a Pesti Naplóban (1862. 178. szám). Az orvosok és természetvizsgálók Egerben tartott XIII. gyűlését megnyitó beszéde pedig a Munkálatok XIII. 1869. évi kötetében. Az egri főegyházmegyei papság Bartakovics Béla aranymiséjének ünnepére Emlékkönyvet adott ki Egerben 1865-ben.

Elhunytát követően Tárkányi Béla tartott fölötte érdemeit méltató emlékbeszédet a Szent István Társulat 1874. március 19-én tartott XXII. nagygyűlésén.

Alsóelefánton temették el, ahol külön kriptát építettek számára. A kriptát 2001-ben az esztergom-budapesti és az egri főegyházmegyeik támogatói

sával felújították. Emlékét őrzi az egri, róla elnevezett közösségi ház (Bartakovics Béla Közösségi Ház), amelynek korszerűsítésére, teljes megújítására 2019-ben került sor.

Korábban, még az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc előtt Bartakovics Béla főpapként fontos szerepet játszott a magyar nyelv hivatalos nyelvként történő elfogadtatásában. Ez a példaértékű, iránymutatásul szolgáló elkötelezettsége a magyar nyelv ügye mellett komoly szerepet játszott abban, hogy az eredetileg a magyar nyelv ápolására létrehozott Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) igazgatósági tagjául választotta.

Bartakovics Bélának az egyházi liturgiához kapcsolódó, nyomtatásban is megjelent érseki beszédei és szentbeszédei széles körben ismertek voltak. A magyar nyelv művelése és a Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) érdekében kifejtett tevékenysége a XXI. században is példaértékűek.

Hamza Gábor

Bartakovics Béla főbb munkái

Dictio qua vener. clero vicarialis districtus Tirnaviensis die 27. martii 1845. Tirnaviae supremum sibi valedicenti respondit. Tirnaviae, 1845; Egyházi beszéd, melyet püspöki székbe iktatása ünnepélyén a rozsnyói székesegyházban tartott. Rozsnyó, 1845; *Főpásztori levelek és szent beszédek.* Eger, 1865 és *Brevis notitia historica archi-episcopatus Agriensis...* (átdolgozása a *Brevis. notitia historica*-nak, melyet Cselkó Károly apátfalvi plébános írt, és amelyet 1832-től az egri egyházmegyei névkönyvekben időnként ki nyomtatott.)

Felhasznált irodalom

Emlékkönyv Bartakovics Béla egri érsek arany miséjének ünnepére. Eger, 1865; Perger János: *Kis-Apponyi Bartakovics Béla egri érsek.* Eger, 1865; Maszlaghy Ferenc: *Bartakovics Béla emlékezete.* Új Magyar Sion, 1873; Vincze Alajos: *Bartakovics Béla emlékezete.* Egri Egyházmegyei Közlöny, 1873; Udvardy László: *Az egri érseki joglíceum története 1740–1896.* Eger, 1898; Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok. 1100–1900.* Esztergom, 1900; Kiss Péter: *Bartakovics Béla.* Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 2002; *A Pécsi Püspöki Joglíceum emlékezete.* Szerk. Kajtár István és Pohánka Éva, Pécs, 2009 és Tengely Adrienn: *Bartakovics Béla érsek – A kultúra mecénása.* Líceum Kiadó, Eger, 2017.